

1950-1960 Yılları Arasında Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göç Eden
Müslümanların İskânı: İzmir'in Bornova İlçesine Bağlı
Çamdibi ve Altındağ Mahalleleri Örneği

Petek Ersoy İnci*

Bu sene XVIII. düzenlenen Türk Tarih Kongresi'nin *Göç ve İskân* başlığı için hazırlanan bu bildiri, 1950-1960 yılları arasında Yugoslavya'dan Türkiye'ye göç eden Müslümanların İzmir'in Bornova ilçesine bağlı Çamdibi ve Altındağ mahallelerine iskânları üzerine kuruludur. Kendilerini “göçmen” ya da “Makedonyalı göçmen” olarak tanımlayan bu insanlar, 1950-60 yılları arasında Makedonya'nın Rostuşa, Üsküp, Orizar, Dirjilova, Delçova, Gabrova, Zivegor, Stamer, Pehçova ve Sırnık isimli yerleşim bölgelerinden Türkiye'ye “serbest göçmen” sıfatı ile gelmişlerdir (Ek 1). Bu bildiri, 2012-2017 yılları arasında kaynak kişilerle gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda elde edilen veriler ışığında oluşturulmuştur ve bunun sonucunda Makedonyalı Müslüman göçmenler arasında göç olayının göçün nedenleri, geride kalan mal varlığı ve göç eden eşyalar ve göçün sonucu Türkçe'yi öğrenmek şeklinde üç ana konu üzerinde temellendiği tespit edilmiştir. Ne var ki bu bildiri, *göç ve iskân* bağlamında oluşturulduğu için üçüncü temelden burada bahsedilmeyecektir.

Yukarıdaki anlatı çatısını oluşturan unsurlara geçmeden önce Balkanlardan Türkiye'ye göç meselesi üzerinde durmakta fayda vardır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile başlayarak Balkan Savaşları ile devam eden, Cumhuriyet döneminde ise mübâdele ile belleklere kazınan ve son olarak 1950-60 yılları arasında Adnan Menderes ve Tito'nun imzaladığı gizli antlaşma ile son bulan Balkanlar ve göç meselesi hakkında öncelikle tarihsel çerçeve derinleştirilecek, ardından da 2012-2017 yılları arasında Müslüman göçmenlerle gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen veriler değerlendirilmeye çalışılacaktır.

* Ar. Gör., Ankara Hacı Bayramı Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Halk Bilimi Bölümü, Ankara/TÜRKİYE, petek.ersoy@hbv.edu.tr ORCID:0000-0002-9157-2973

Tarihsel Çerçeve

1. 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı (93 Harbi)

II. Abdülhamit, 31 Ağustos 1876'da tahta çıkmıştır. Bu dönemde öncelikle 23 Aralık 1876'da I. Meşrutiyet ilân edilmiş, 19 Mart 1877'de de Meclis-i Mebûsan açılmıştır. Ne var ki 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı bu döneme damgasını vuran en önemli olaylardan biridir çünkü “Bu savaş, 1870-71 Alman-Fransız savaşı ile 1904-5 Japon Rus savaşı arasında geçen dünyanın en büyük harbidir.” (Öztuna, 1978: 142). Yılmaz Öztuna'dan özetle, savaşın başlamasının nedeni, Karadağ isyanı, Bosna Hersek'teki kargaşalıklar, Bulgaristan ve Girit'te yaşayan Ortodoks Hristiyanların çıkardıkları huzursuzluklardır. Bunun üzerine Ruslar, Türk idaresindeki Slav kardeşlerini kurtarmak için büyük bir propagandanın tesiri altına girmişlerdir. Savaş sonucunda 3 Mart 1878'te Ayastefanos Antlaşması imzalanmış ve “Balkan Türklüğü, beş asırdır muhafaza ettiği Rumeli'den çekilmeye başlamıştır. Bağımsızlık kazanan Balkan devletlerinde kalan Türkler, yabancı hâkimiyet altında yaşamamak için, gördükleri büyük baskıların da tesiriyle anavatanlarını terk etmişlerdir. (1978:142-158).

Balkanlardan Türkiye'ye yapılan göçler hakkında en kapsamlı çalışmalardan biri, Bilal Şimşir'in *Rumeli'den Türk Göçleri* (1989) isimli eseridir. Yıllarca büyükelçiliklerde görev yapmış olan Şimşir, Rumeli'nden Türkiye'ye göçün tarihi hakkında araştırmalar yapmış ve bu konuda son derece yetersiz bilgiler olduğunu tespit etmiştir. Bunun üzerine çalıştığı tüm ülkelerin arşivlerine ulaşmış, Osmanlı-Rus Savaşı'nı hazırlayan nedenler ve savaş döneminde ülkeler arasındaki tüm yazışma metinlerini bularak 3 ciltlik bir kitap hâlinde yayımlamıştır.

Söz konusu eserin II. cildindeki kimi bilgiler bu bildirinin gidişatını etkilemiş ve bazı kavramların direkt olarak benimsenmesini sağlamıştır. Bu kavramlardan ilki, “Balkanlar” ve “Rumeli” kelimeleri ve çağrıştırdıklarıdır. Yazar, kitabın Türkçe başlığında “Rumeli” kelimesini kullanırken, İngilizce baskısında “Balkanlar” terimini tercih ettiğini söylemiştir. Bunun nedeni, Türklerin bu coğrafyaları fethettikleri günden beri “Rumeli”, Avrupalıların ise “Balkanlar” terimini kullanmalarındır. “Rumeli” kelimesinin yarattığı algıları ve Türkler için önemli olmasının nedenini şöyle açıklamıştır: “Osmanlı-Türk İmparatorluğu içinde Rumeli'nin Anadolu'ya denk bir yeri vardı. Bu devlet, Selçuk-Türk devletinden farklı olarak, sadece bir Anadolu veya Asya devleti değildi. Aynı zamanda hem Anadolu hem de Rumeli devleti idi. Bu devletin ilk başkenti Anadolu'da Bursa, ikinci başkenti ise Rumeli'de Edirne olmuştur. İstanbul'un fethi ile tabii başkentine

kavuşan ve İmparatorluk haline gelen Osmanlı-Türk devletinin bir kanadı Asya'da Anadolu, öteki kanadı Avrupa'da Rumeli idi. Anadolu veya Rumeli kanatlarından birinin kopması, bu devletin tüm dengesinin altüst olması ve imparatorluğun göçüp gitmesi demek oluyordu. Nitekim öyle olmuştur. Rumeli kanadı koparılınca, Osmanlı Türk İmparatorluğu dengesini kaybetmiş ve yıkılıp gitmiştir." (Şimşir, 1989: XVII-XVIII).

Bilâl Şimşir, kitabının ikinci cildinin giriş bölümünde Osmanlı-Rus Savaşı'nın çıkış nedenlerini ortaya koymuştur. Ona göre "1877-78 Savaşı, Osmanlı-Türk topraklarında büyük bir Slav devleti yaratma yolundaki fikir ve heyecan birikintilerinin bir patlaması, yeni Bulgar devleti de bunun tabii bir sonucu olmuştu." (Şimşir, 1989: XXXI). Bu alıntıdan anlaşılacağı üzere, Osmanlı-Rus Savaşı'nın asıl nedeni, Panislavist politikalarlardır. Prof. Dr. İlhan Tekeli¹ ve Prof. Dr. Bilâl Şimşir, Panislavizm'in doğuşunu üç nedene bağlamaktadır:

1. 19. yüzyılda Alman ülkelerinde yaşayanlarda Slavlık vurgusunun hızlı bir gelişim göstermesi.
2. Alman filozofu olan Herder ve Fichte'nin ırk ve medeniyet hakkındaki bakış açıları.
3. Romantizm akımı.

Bu bildirinın konusu Makedonya bölgesinden göç eden Müslümanlar olunca, ilk büyük göç dalgasının olduğu dönemde bu bölgenin durumu hakkında bilgi vermek de yerinde olacaktır, II. Abdülhamit dönemi Makedonya'sını 3 Türk vilâyetine (Selanik, Manastır ve merkezi Üsküp olan Kosova) bölerek anlatan Öztuna konu hakkında şunları söylemiştir:

"Makedonya, bir milletler mozaiki idi. Nüfusu yarı yarıya Müslümanlarla Hristiyanlar paylaşıyorlardı. Müslümanlar, %50'nin az üzerine ancak çıkabiliyorlardı. Bunların çoğunluğunu Türkler, daha azını Arnavutlar teşkil ediyordu. Hristiyanların hepsi Ortodoks mezhebinden olup, pek az Katolik vardı. En mühim Hristiyan unsur, sayıları bir milyon kadar olan, yani bütün Makedonya nüfusunun dörtte birine erişen Makedonyalı ve Bulgarlardı. Bulgarcanın iki lehçesini konuşan Bulgarlar azınlık, Makedonlar çoğunluktu. İkinci mühim Hristiyan unsur Yunanlılardı. Sonra Sırp geliyordu. Bir miktar Romen (Ulah) de vardı. Diğer birtakım unsurlar (Yahudi, Ermeni, Boşnak, Çingene, Hırvat) da eksik değildi." (Öztuna, 1978: 186).

1 Prof. Dr. İlhan TEKELİ, Göç ve Ötesi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2008, s. 45.

Selim Deringil, 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'na yönelen Müslüman göçünün nedenini şöyle ifade etmiştir: “Dünyanın dört bir yanında 1880’li ve 1890’lı yıllarda tırmanma gösteren İngiliz, Rus, Fransız sömürgeciliği Osmanlı İmparatorluğu’na sığınan Müslüman nüfusun hatırı sayılır derecede artmasına neden olur.” (Deringil, 1991: 435). Deringil’e göre bu savaşın tahtta II. Abdülhamit’in oturduğu Osmanlı İmparatorluğu’ndaki yansımaları ise “1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı’ndan sonra gayrimüslim tebaasının çoğunluğunu yitiren Osmanlı Devleti, Tanzimat Devri’ne oranla daha açıkça ifade edilen bir İslami kimlik kazanmış, bu da geleneklerin ‘yeniden düzenlenmesini’ gündeme getirmiştir.” (Deringil, 2009: 29) şeklinde değerlendirilmiştir.

2. Balkan Savaşları (8 Ekim 1912-29 Eylül 1913)

Bu konudaki en dikkat çeken çalışmalardan biri, Ahmet Halaçoğlu’nun *Balkan Harbi Sırasında Rumeli’den Türk Göçleri (1912-1913)* isimli çalışmasıdır. Kitabın oluşmasında pek çok tarih kitabı, tezler, makaleler olduğu kadar, yerel ve ulusal gazeteler, salnameler ve anı kitapları da yer almıştır. Bilindiği gibi Balkan Savaşları iki kademelidir. I. Balkan Savaşı’nın çıkış nedeni ilk olarak Karadağ, ardından da Sırbistan ve Bulgaristan’ın Osmanlı Devleti’ne savaş ilân etmesidir. Halaçoğlu bu noktada şöyle bir değerlendirme yapmıştır:

“Aslında başlangıçta büyük devletlerce Balkanlar’da bir savaşı önleyecek tedbirlerin alınması mümkün olabilirdi. Lâkin Avrupa devletlerinin hiçbiri görünüşte Balkanlar’da bir savaşı arzu etmemelerine rağmen, politikaları gereğince, Balkan buhranını önleyecek yerde, menfaatlerini koruma yoluna gitmelerini, yani siyasi hesap ve düşüncelerin insanlık idealine galip gelmesi bu savaşın çıkmasına yol açan en büyük etkenlerden birisiydi.” (Halaçoğlu, 1995:15).

Sonuç olarak I. Balkan Savaşı’nın çıkış nedeni Balkan Devletlerinin Osmanlı İmparatorluğu’na karşı mücadeleleridir. II. Balkan Savaşı’nın çıkış nedeni de Makedonya’yı paylaşamamaktır ve bu olumsuzluk Bulgaristan ve Sırbistan arasında yaşanmıştır. Savaş sonrasında Makedonya, Yunanistan, Sırbistan ve Bulgaristan tarafından paylaşılmıştır. “Makedonya Türkleri göçe 1912’de savaş sonrasında topraklar kaybedilince zorlandılar.” (Öztuna, 1979: 431).

Bir başka ifadeyle Balkan Savaşları “Balkanlar’daki Türk-İslam unsurunun büyük çoğunluğu Osmanlı hâkimiyetinden çıkıp, diğer Balkan Devletleri idaresine geçti.” (Halaçoğlu, 1995: 25) şeklinde de özetlenebilir.

3. Lozan Barış Antlaşması ve Mübadele (1923-1924 ve 1930)

Mübadele, 25 Ağustos 1923 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Türkiye ve Yunanistan arasında yaşanan en büyük göç dalgası şeklinde de tanımlanabilir. Bu karar doğrultusunda Yunanistan topraklarında yaşayan Türkler, Türkiye'de devletin uygun gördüğü şehirlere yerleştirilmiş, aynı durum Yunanistan'a göç eden Rumlar için de geçerli olmuştur.

Bu konu hakkında yapılan ilk ve öncü çalışma, Prof. Dr. Kemal ARI'nın doktora tezi olan *1923 Türk-Rum Mübadele Sonrasında Türkiye'de Göçmenler* isimli çalışmadır. Yazarın bu çalışması 1995'te kısaltılarak yayınlanmış, ardından da konuyla ilgili tüm yazılar *Suyun İki Yanı: Mübadele* isimli çalışmada toplanmıştır. Arı, olaylar tazeyken “toplum bilimsel olarak göç konusuna Türkiye'de pek değinilmediğinden” (2015: 4), “sosyologların göç konularına yeterince ilgi göstermediğinden” (2015: 4) ve son olarak “mübadillerin grup kimliklerinin büyük bir boşlukta” (2015: 4) olmasından duyduğu kaygıyı dile getirmiştir. Benzer bir tespiti Şenesen, Yunanistan'ın hemen her yerinde en az bir mübâdil derneğinin olduğundan, göç anılarının çok uzun zaman önce kayıt altına alındığından, kültürel hayatın özellikle resim, heykel ve oyma sanatı dallarında mübâdelenin derin izlerinin olmasında, edebî eserlerinde bile sıklıkla görüldüğünden bahseder ve Türkiye'de bunun yansımalarının çok geç başlamasını eleştirir. (2011: 47).

Arı'ya göre mübadelenin nedeni, yeni ulus devletlerin topraklarında Türk ve Müslüman kitleleri istememesiydi. Yazar bu noktada, Tekeli'den aktararak şunları belirtmiştir:

“Bu baskı ve göçe zorlama olgusunun başında Balkanlardaki etnik ve din ayrımlarıyla temellendirilmiş ulusçuluk kavramı gelmekteydi. Ulus olarak gelişimleri, Türk-Müslüman kitlelere düşmanlıkla temellendirilmişti. Her yeni kurulan ulus devlet toprak egemenliğini sağlamak çabasıyla toprak sahipliğini genellikle ellerinde bulunduran Türklerin yöredeki gücünü kırmak için onları göçe zorlamayı gerekli görmüştü. Yeni bağımsızlığını elde eden bu uluslar, ulusal egemenliklerini pekiştirmenin yolunu ülke nüfusunun homojenleşmesinde buluyorlardı.” (Arı 2015: 27).

1923-1925 yılları arasında yaşanan mübadele, iki taraf için de pek çok acılı olayın yaşanmasına neden olduğu kadar Balkanlardan Türkiye'ye göçün katlanarak devam etmesi sonucunu da beraberinde getirmiştir. Bir sonraki bölümde, göç zamanı Yugoslavya'dan, şimdiki ismiyle Makedonya'dan gelen göçmenlerin geliş nedenleri ortaya konacaktır.

4. 1950'li ve 60'lı yıllar

Bu yıllarda Makedonya'dan Türkiye'ye göç konusu, Yugoslavya'dan Türkiye'ye göçler olarak sınırlı sayıdaki kaynakta ele alınmış, bu kaynaklarda da yaşanan sorunların ve kültürel dokunun niteliği hakkında kısıtlı bilgilerin sunulduğu tespit edilmiştir. Bu kaynaklar, göçü bizzat yaşamış kişilerin ya da bu olayı büyüklerinden dinleyerek anı kitabına dönüştüren yazarların eserlerinden ve birbirinden farklı amaçlarla ortaya konan politik, tarihî ya da sosyolojik düşüncelerden oluşan kitaplardır.² Bu bildirin yapıma nedenlerinden biri de alan araştırması yaparak anılarda kalan bu olayları birer bilimsel veriye dönüştürmek ve 1950-1960 döneminde yaşanan son göç dalgasını analitik olarak incelemektir.

Söz konusu göçlerin iktisadi ve sosyokültürel nedenleri olduğu kadar siyasi nedenleri de vardır ve burada *Yücel Hareketi*'ni anmak gereklidir. Ülkü Köksal, *Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçler* isimli yüksek lisans tezinde konuyu detaylı bir şekilde incelemiş, komünist rejime ve zorla Arnavutlaştırma politikasına karşı 1944'te kurulan bu teşkilatın faaliyetleri ve içeriden iki kişinin ihbarı sonucunda bu hareketin zorla sona erdirildiğini, bunun sonucunda pek çok Türk'ün cezalandırıldığı ve öldürüldüğünü, göçün de hızlanmasının aslında bu nedene de dayandığını ifade etmiştir. Yazarın konuyla ilgili sonuç şeklindeki değerlendirmesi ise şöyledir:

1950-1967 yılları arasında Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Türkistan ve diğer ülkelerden toplam 176,360 kişi gelmesine karşın, sadece Yugoslavya'dan 175,392 kişi gelmiştir. Buna rağmen Yugoslavya'dan yapılan göçün kamuoyu ve basın tarafından yeterince ilgi görmemesi ve göçmenlere devlet tarafından iktisadi yardım yapılmamasından dolayı Yugoslavya'dan sessiz Türk göçü olarak da adlandırılmıştır. (Köksal 2004: 42).

Yıldırım Ağanoglu'nun ailesi, 1955 yılında Balkanlar'dan İstanbul'a göç etmiştir. Rumeli kökenli bir ailenin çocuğu olması nedeniyle çocukluğu anne ve babasından dinlediği hikâyelerle geçen yazar, tarih eğitimi aldıktan sonra Devlet Arşivleri'nde çalışmaya başlamış, "*Türkiye'de Göç ve Göçmen Meselesi: Balkan Harbi Sonrası Örneği (1912-1914)*" başlıklı teziyle de yüksek lisansını tamamlamıştır. Ağanoglu, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Mâkus Talihi: Göç* (2013) isimli eserinde Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göç konusunu değerlendirirken, Türk köylülerinin göçe zorlanma nedeninin 1929 yılında Güney Slavları anlamına gelen Yugoslavya

2 Murtaza Kölemezi, *Elveda Rumeli*, Ege Üniversitesi Ege Meslek Yüksekokulu Basımevi, İzmir, 2002; Hüseyin Şirvan, *Çıkayım Gideyim Urumeli'ne*, Burçak Dağıtım Kitap Kırtasiye, Bursa, 2009; İlber Şiyak, *Bistra'nın Kardelenleri*, Akhisar Belediyesi Kültür Yayınları, Manisa, 2013; Yılmaz Çetiner, *Şu Bizim Rumeli*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1994.

Krallığı'nın Osmanlı Feodal yapısını kaldırmayı hedefleyen Tarım Reformu politikalarından kaynaklandığını ifade etmiştir. Yazar, 1952-1967 yılları arasında Yugoslavya'dan Türkiye'ye dönük göçlerin 1953'te imzalanan Göç Antlaşması çerçevesinde gerçekleştiğini söyler ve konuya şöyle bir açıklık getirir:

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti, komünist idareyi hâkim kılmaya çalıştığı yıllarda, Tito rejimi propaganda amaçlı olarak komünizmin başarısızlığı olarak görüleceği ve rejimin iç durumu hakkında göç edenlerin bilgi vermesi korkusu sebeplerinden önceleri göçe izin vermek istememiştir. Ancak mevcut şartlar neticesi göç kaçınılmaz hale gelmişti.

Bu göçler, Adnan Menderes iktidarı ile Tito yönetimi arasında zımnî, sözlü bir göç kararına varılmış olması ve Türkiye'nin tek taraflı olarak göç vizesi vermesiyle başlamıştı. 1969'da yürürlüğe giren Tazminat Anlaşmasında yer alan hükümlerde herhangi bir anlaşmadan söz edilmeyerek sadece 13 Temmuz 1956 tarihi esas alınmıştır. Bu da göçün 28 Şubat 1953 tarihinde Ankara'da imzalanan *Türkiye Cumhuriyeti, Yunanistan Krallığı ve Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyetleri Arasında Dostluk ve İş birliği Anlaşması* ile ilgili görüşme ve yazışmalar esnasında müzakere edilip karara bağlanmış olacağına işaret etmektedir. Çünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin imzalayacağı anlaşmalar arasında böyle bir göç anlaşması bulunmamaktadır. Ancak Yugoslavya Dış İşleri Bakanlığı arşivlerine dayanan Arnavut kaynaklarında 16 Mart 1953 tarihli *Split Centilmenlik Anlaşması*'na ait bilgiler mevcuttur. Buna göre Türkiye 4 Ekim 1951 tarihinde 39997/51 sayılı gizli belgeyle 1938 Anlaşmasını güncelleştirmiş, ancak anlaşmanın onaylanması Tito ile Fuat Köprülü arasında 16 Mart 1953'te Split'te imzalanan Centilmenlik Anlaşmasıyla tamamlanmıştır. Neticede bu bilgiler bizlere bu anlaşmanın gizli tutulduğunu düşündürmektedir. (Ağanoğlu 2013: 378-379)

Bu kaynaktan elde edilen verilerden de anlaşıldığı üzere, günümüzde Makedonyalı göçmenlerin Anadolu topraklarına göçü, devletler arası yapılan gizli bir anlaşma sayesinde olmuştur. Bu anlaşma sonrasında Türkiye'deki akrabalarından davet alan Makedonyalı göçmenler “serbest göçmen” sıfatıyla Türkiye'ye gelmişler; İzmir'in birkaç yerel gazetesi dışında hiçbir yazılı yayın organında haber olarak yer almamışlardır.

2012-2017 Yılları Arasında Makedonyalı Göçmenlerle Gerçekleştirilen Alan Araştırmasının Değerlendirilmesi

2012-2017 yılları arasında Makedonya'nın çeşitli bölgelerinden Türkiye'ye göç

eden Müslümanlarla yapılan görüşmelerde kaynak kişilerin konuyla ilgili anlatı çatsının göçün nedenleri başta olmak üzere geride kalan mal varlığı ve göç eden eşyalar şeklinde tezahür ettiği tespit edilmiştir.

1. Göçün Nedenleri

Göç, göç edenler ve göç edenleri kabul edenler olmak üzere iki taraflı değerlendirme yapılmasını öngören, toplumu sosyal, ekonomik ve psikolojik açılardan derinlemesine etkileyen toplumsal bir olaydır. Göç edenler açısından maddi ve manevi değerleri farklı olabilecek bir coğrafyaya intibak, göçü kabul edenler açısından da kendinden olmayanı karşılamak, kabullenmek, bir olunup olunmayacağını kavramak gibi sorunları tartışmaya açan bir süreçtir. Bütün bu zor gerekçelere rağmen göç, tarihin her sürecinde yaşanmış, hele Anadolu gibi insanlık için yüzyıllardır köprü işlevi görmüş coğrafyalarda süreklilik arz eden bir duruma dönüşmüştür.

Suavi Aydın, Osmanlı İmparatorluğu öncesinden günümüz Türkiye Cumhuriyeti'ne kadar uzanan geniş zamanda Türkiye'nin göçlerle oluşan etnik yapısından bahseder ve çeşitli sınıflandırmalar yapar. Anadolu topraklarına yerleşen Müslüman yerliler, Hristiyan yerliler, ya da yerli Museviler şeklindeki sınıflandırmasına göçle gelenleri de ekleyen Aydın, *Balkanlar'dan Gelen Slav Kökenli Gruplar* başlığı altında Makedonya Müslümanlarını şöyle ele almıştır:

“Son Osmanlı-Rus Savaşı ile Balkan Savaşları sonrasında ve Türk-Yunan Mübadele Antlaşması gereğince Makedonca konuşan bir grup Müslüman da Türkiye'ye göç etmiştir. Bugün İzmir Karşıyaka ve Bornova'da, Manisa'nın Akhisar ilçesinde, İstanbul'da, İzmit'te, Eskişehir'de, Nevşehir'in Ürgüp ilçesi merkezindeki bazı mahallelerde ve Ürgüp'e bağlı Mustafapaşa (Sinason) kasabasında Makedon göçmenleri yaşamaktadır (Aydın, 2012:218).

Suavi Aydın'ın da belirttiği gibi iki ülke arasında yapılan antlaşmaya bağlı olarak Makedonyalı göçmenler akın akın Türkiye'ye gelmiş ve yerleşmişlerdir. Kaynak kişilerden biri olan Bedri Gül'ün ailesinin göç ettiklerinde her şeyi orada bıraktıklarına ilişkin olan belge de yukarıdaki ifadeleri doğrular cinstendir. (Ek 2) Göç zamanında Yugoslavya, günümüzde ise Makedonya toprakları içinde olan Üsküp'e bağlı Pehçova köyünden göç eden her kişiye verilen bu belgede dikkat çeken iki unsur vardır: İlki, Türkiye'ye göç etmek isteyen herkes tüm mal varlığını kayıtsız şartsız devlete bırakacak ve böylelikle vatandaşlıktan da çıkarılacaktır.

İkinci olarak, göçmenlerin Türkiye'deki yaşam şekliyle uyuşamadıkları takdirde bir yıl içinde tekrar Makedonya'ya gelmelerine izin verilecektir.

Bu bildiriye kaynaklık eden herkes söz konusu belgedeki gibi tüm mal varlığını bırakarak ya da tanıdıklarına hibe ederek Türkiye'ye göç etmiş, Türkçe öğrenmekte zorlansalar da yılmamış, yetişkin/çocuk ayırt etmeksizin çalışarak yeni hayatlarına “anavatan”larında devam etmeyi tercih etmiş ve hiç kimse Makedonya'ya tekrar dönüş yapmamış/yapmak istememiştir.

Öte yandan bu bildirin zaman sınırlılığı 1950-1960 yılları arasında gelenler olması nedeniyle, İzmir'in yerel gazeteleri söz konusu yıl aralığında incelenmiş ve tıpkı Suavi Aydın'ın aktardıklarını yansıtan bir fotoğraf karesine rastlanmıştır. (Ek 3)

İzmir'in yerel gazetelerinden biri olan Ege Ekspres'in de ifade ettiği gibi günümüzde Makedonya'ya bağlı bölgelerden göç edenlerin başlıca göç nedeni, Yugoslavya hükümetinin Müslümanlara yönelik tavrıdır. Komünist rejim nedeniyle kazancının belirli bir bölümünü devlete vermek zorunda kalanlar bundan memnun olmayarak çareyi Türkiye'ye göç etmekte bulmuşlardır. Bu duruma bir örneği şöyle vermek mümkündür:

1950-51 yıllarında Tito ve Menderes antlaşma yapıyorlar. Parçalanmış ailelerin birleştirilmesi söz konusu. Burada yaşayan bir yakınımın bir davet mektubu yollarsa öyle gelebiliyorsun. 54 ve 55'ten sonrakiler böyle bir şeye ihtiyaç dahi duymadı. Benim dedem köyün ağasıymış. Bir gün avluda kahvaltı yaparken gâvurlar 3 kapıdan destursuz girmişler. Dedemin verdiği tütün vergisinin az olduğunu iddia etmişler. Dedem baltayı kapığı gibi hepsini dışarı çıkarmış. Dış kapıyı vurun, içeri girin, benden izin aldıktan sonra sorunuza cevap veririm demiş. Derdini halletmiş ama eve döndükten sonra bizim burada yiyeceğimiz ekmek, içeceğimiz su bitmiştir demiş ve göç etmeye o an karar vermiş. Koca köyün ağasına böyle yapıyorsa gariban halka kim bilir neler yapılmıştır varın siz düşünün. Tito yönetimi malını mülkünü ya satacaksın ya da devlete hibe edeceksin demiş. Biz de gâvura niye hibe edelim demişiz, tarlayı Ahmet'e Mehmet'e hibe etmişiz. Bizimkilerin biraz altını varmış, annem onları tereyağı kutularına saklamış. Sınırdaki polisler insanın donuna kadar arıyorlarmış çünkü... (K1: Emin GÜLER, Dırjilova, 2. Kuşak)

Bu sözler yukarıda değinilen konuya, geride bırakılanlara, getirilebilenlerin ise çok zor şartlar altında gerçekleştiğini örneklemiştir. Ekonomik ve toplumsal fırsat arayışlarının yanı sıra tarihî gerçeklerin ışığında şekillenen siyasi görüşler de

göçün başlıca nedenlerindendir. Öte yandan görüşme yapılan kişilerin ifadelerine göre, Müslüman kızların Müslüman erkeklerle evlenmesi gerekliliği göçün itici sebeplerinden bir başkasıdır.

1.1.Tarihî Gerçeklerin Işığında Şekillenen Siyasî Nedenler:

Kaynak kişilerin çoğu Tito iktidarından memnun olduklarını belirtmişler, öte yandan cami açılmaması ve dolayısıyla gönül rahatlığıyla ibadet edilememesi ve Türkçe konuşmanın yasaklanmasından dolayı göç etmeye karar verdiklerini söylemişlerdir. Gerek Osmanlı İmparatorluğu gerekse Cumhuriyet'in kuruluş döneminde yaşanan çeşitli olayların (savaşlar, mübâdele, vb.) tekrür etmesinden duyulan kaygı da göçün hızlanmasında rol oynayan başlıca nedenlerden biridir. Ne var ki vatana dair olumsuzluklar göçmenler tarafından bilinçaltına itilmekte, hayaldeki “güzel vatan” imajı bu tür olumsuzluklarla tahrip edilmemek istenmektedir.

Siyasî nedenlerden dolayı göç eden kaynak kişilerden bazıları Bulgar Hristiyanların Türklerin çeyizlerini kaçırdıklarından yakınmış ve bunun nedeni olarak da köylerinin Bulgaristan ile sınır olmasını belirtmişlerdir:

Ben ailemle beraber 1960 yılında İştîp'e bağlı Gabrova köyünden serbest göçmen olarak geldim. Bizim kimseyle bir zorumuz yoktu. Tito iktidarı çok iyiydi. Yalnız babalarımız hep şunu da konuşurdu: “Zaman gelir, şimdi iyi olan her şey tam tersi olur.” ve nitekim de Bosna'da yaşananlar ortada. Kız verip aldıkları halde bile birbirlerini öldürmüşler. Biz küçükken Bulgar çeteleri kızların çeyizine saldırıyorlarmış. Sandıklarımı alıp gidiyorlarmış. Bizim bölgeler Tito'dan önce Bulgar bölgesiydi. Göçün en önemli tetikleyici nedenlerinden biri casusluk faaliyetleriydi. Kimileri ikili oynuyormuş. Buradaki bilgiyi Bulgaristan'a, oradaki bilgiyi bizlere aktarıyormuş. Adam komşusuna güveniyor, komşu bunları saklayacağım diye öldürüyor. Bir panik sardı bizi, malımız satıldı, eşyalarımız gitti, kaldık üstümüzdekilerle. Sürü psikolojisiyle hareket edildi o dönem. Hiç ummadığın adam toparlandı gidiyor, nereye gidiyor? Türkiye'ye. Göç 1956'da başladı ve bizim köyümüz 75'te tamamen boşaldı. (K2: Şükrü BAL, Gabrova, 1.kuşak).

Orada baskı çokmuş. Orada ya Türk köyü ya da Hristiyan köyü varmış. Şu anda çok iyi geçiniyorlar ama o zaman çok iyi geçinilmiyormuş. Hristiyanların imkânları daha çokmuş. Babaannem söylüyordu, gece dışarı çıkma zorluğu varmış, orada iş bulamadıkları için gurbete gidip çalışmak zorunda kalıyorlarmış. Dövüyorlarmış bazen, bizimkiler de savaş çıkmasından korktukları için parça parça buraya göç etmişler. Buranın

imkânları daha çok çünkü. Gece korkudan evde ışık bile yakamıyorlarmış. Baskınlar yapıyormuş. Babaannem tecavüzden bahsetmedi çünkü köyler demin dediğim gibi Müslüman ve Hristiyan olmak üzere ayrı bir şekildeymiş. (K3: Zülfiye DEMİRCİOĞLU, İzmir/Altındağ, 2. Kuşak)

Kaynak kişilerin verdiği bilgilerden de anlaşıldığı gibi hem Yugoslavya'daki devlet politikasından hem de halk arasında yaşanan kimi sürtüşmelerden dolayı Makedonyalı Müslüman göçmenler sorunun daha da büyümesinden endişe duymuşlar ve Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmışlardır. Burada grup psikolojisinden de söz etmek mümkündür. Hızla yok olmaya başlayan Türklük ve Müslümanlık vurgusu ve azınlığa düşme korkusu, domino taşı etkisi yaparak gidene takip etme eğilimine doğru bir geçiş göstermiş, bunun uğruna zor da olsa tüm varlıklardan vazgeçilmiştir. Sonuç olarak Türklerin ve akrabaların en yoğun olduğu yer olan Türkiye'ye doğru göç hızlanmıştır.

1.2. Müslüman Kızların Müslüman Erkeklerle Evlenmesi Gerekliliği

Müslüman kimliğinin yok olmaması için gerek göç öncesi gerekse göçün hemen sonrasında ailelerin uygun gördüğü kişilerle kızlarının ivedilikle evlendirilmesi, göç etmedeki başlıca nedenlerden bir başkası olmuştur:

Ben babamdan duyduğumu söyleyeyim, göç etmelerindeki sebep, gün gelecek belki kızlarımızı vereceğiz yabancılara, biz de almak zorunda kalacağız. Onun için bir an önce Türkiye'ye dönelim, orada Türklüğümüzü, kültürümüzü ve âdetlerimizi yaşayalım. Kanlar karışmasın. (K4: Zeynep GÜNGÖR, İzmir/Çamdibi, 2. Kuşak)

Benim annem babam Rostuşa'da terziydi. Her işimiz yolundaydı ama babam Yugoslavya'da olacağını biliyordu. Bir gün duydum ki amcam babama şunları söylüyor: "Sen nereye gidiyorsun? Türkiye'ye. Niye? Kızlarım var, kızlarımı kaçırlar." Babam burada kalırsak Hristiyanların Müslüman kızlarını kaçırmaya başlayacağından korkuyordu. Bu olduğu takdirde babama göre Hristiyanlar bizi biçip biçip götürceklerdi. Bunun üzerine mallarımızı amcama devrettik ve göç etmeye karar verdik. Aslında Hristiyan erkekler bizim mahalleden hiç geçmezlerdi çünkü saygı duyuyorlardı. Biz onlarla çok iyi geçiniyorduk. Rostuşa'da Hristiyan Hristiyanla, Müslüman da Müslüman ile evleniyordu. Tarlalarımız beraberdi, hiç kavgamız olmazdı. (K5: Feride ÇİÇEK, İzmir/Altındağ, 1. Kuşak)

Göç etmemizin nedeni babamız. Türkiye'ye gelelim çok istiyordu. Babam demir ustasıydı. Tabanca, tüfek ne istiyorsan yapabilen bir adamdı. Çocuğumuzu bu Hristiyanlardan kurtaralım, tek çare Türkiye'ye göçeceğiz.

Bu nedenle göç ettik. Hâlbuki onlar bize hiçbir şey yapmıyorlardı ki... Annemler Hristiyanlarla evlenmemizi istemiyordu. Aynı okullara gidiyorduk çünkü çok iyi arkadaştık. Ama annem istemiyordu Hristiyanlarla aynı okula gitmemi. Kan çekebilir diyordu. (K6: Feride DERVİŞOĞLU, İzmir/Altındağ, 1. Kuşak)

Biz niye göç ettik? Çünkü rahat değildik. Türkiye'ye gelme konusunda yol açılınca kimse de orada kalmak istemedi. Başıma bir iş gelmesin diye geldiler buraya. Hristiyanlar çoğaldı, Müslümanlar azaldı. Biz buraya serbest göçmen olarak geldik. Onlarla sorunumuz yoktu. Gücü olanlar geldi buraya, olmayanlar kalmak zorunda kaldı. Biz buradaki akrabalarımızın istek yapması üzerine geldik. Bulgar göçmenlerine yapıldığı gibi bize Türkiye'den yardım gelmedi. Gurbetlik de vardı, ondan geldik. Biz Hristiyanlardan korktuk, onlar cami istemiyorlardı. Kilise de istemiyorlardı. Din üzerine kurulu bir düzen istemiyorlardı. Herkes eşit olmalıydı. Bizse bunu istemiyorduk. Babalarımız göçelim dedi ve biz de evli olarak buraya geldik. Bir de Hristiyanlarla evlilik olsun istenmiyordu. Nitekim de korkulan oldu ve bizimle gelemeyenler hep Hristiyanlarla evlendiler. Burada Müslüman oturuyor diye bir damgalama filan olmadı, en azından Rostuşa'da biz hiç duymadık; ama başka bir yerlerde duyduk. Hristiyanlar bizden üste çıkmaya başladılar. İleride daha beter şeyler olmasın diye geldik biz buraya. Üstünlük taslamaya başladıkları konuların başında evlilik konusu geliyordu. Zaten bizden sonra kalan her Türk, Hristiyan ile evlendi. Karıştık. İkincisi iş konusunda. Önce işe Hristiyanlar sonra bizimkiler girmeye başladı. Onların önceliği vardı. (K7: Müzeyyen BAYRAKTAR, İzmir/Altındağ, 1. Kuşak)

Kaynak kişilerin verdiği bilgilerden de anlaşıldığı gibi çok sayıda kız çocuğa sahip olan babalar, Hristiyan Makedonların uygulayabileceği herhangi bir zorlama ile karşılaşmamak ve etraflarında Türkiye'ye kesin dönüş yapan soydaşlarının da etkisiyle Türkiye'ye göç etmişlerdir. Her ne kadar babalar kızlarının geleceği hakkında endişe duysalar da benzer bir durum kızlarında olmamıştır çünkü Makedonya'da çocuk olmaktan, çocukluğunu yaşamaktan memnun olan ikinci kuşak, Türkiye'ye göçün ardından ekonomik nedenlerden dolayı eğitimlerine ara verip çalışmak zorunda kalacak, böylelikle birer "minyatür yetişkin"e dönüşeceklerdir.

1.3. Ekonomik ve Toplumsal Fırsat Arayışları

Makedonyalı Müslüman göçmenlerin anavatan Türkiye'ye göç etmelerindeki bir neden, kimliklerinin bir parçası olan dinî pratiklerini gerçekleştirememeleri ve

dolayısıyla Makedonya'daki iş imkânlarından faydalanamıyor hâle gelmeleridir. Bunun nedeni, Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan topraklarında gücünü kaybettikten sonra Müslümanların kademe kademe azınlık durumuna düşmesidir. Bu yeni durumun doğurduğu sonuçlardan biri, Müslümanların iş bulma oranında yaşadığı düşüştür. İkincisi de köy yaşantısının zorluğundan kaynaklanan yokluktur.

Benim ailem 1957 yılında Çeltikçi köyünden göç etmiş. Babamın dayısı istek yapmış ve 8 kişi trenle (pampur) gelmişler İstanbul'a. Herhalde baskı varmış ki o yüzden gelmiş herkes. Tito ne kadar malın varsa, o kadar vergi vereceksin demiş. Tavuklarını bile saklarlarmış, çünkü yumurtalarını alırlarmış, bizimkilere yumurta kalmazmış. Ambarlarda saklarlarmış yumurtaları. Tito her şeye vergiyi ağır bastırınca, Türkler Türkiye'ye kaçmak zorunda kalmışlar. Ne varsa Türkiye'de var demişler. Ama burası da bilinmeyen bir yer. Geldiklerinde çok sıkıntı çekmişler. Memlekette ağa çocukları, burada işe başlamış. Babam derdi, günde 2 vardiya çalışarak ve memleketten getirdikleri parayla evimizin arsasını almışlar. En zor gelen bizim göçmenlere kira ödemektir. Yerliler hep bizle dalga geçerler biber yerler, evleri dikerler diye. Hepimiz biberi severiz, bu bizim damak tadımızdır. Çalışkandır göçmenler, bu nedenle çok çalışıp evlerini yaparlar. Buraya gelirken amcamın sırtı biraz çıkık durdu diye, acaba altın mı saklıyor diye askerler yoklamışlar. Para getiremiyorsun, gizli gizli getirebildiklerini getirmişler. Derler ki Yugoslavya'dan gelen halk korkaktır. Korkak değil, sinmişler. Hatayı gerçekten yapsan dayapmasan da seni içeri atabiliyorlarmış. Sonra başına ne geldi, bilen olmazmış. Bunun dışında vergi diye milletin varlığına göz dikerlermiş. Şu kadar koyunun var, şu kadarı devlete. Şu kadar yünün var, verirlermiş devlete. Millet tavuklarını bile saklarmış, çünkü yumurtalarını bile alırlarmış, bizimkilere yumurta kalmazmış. Ambarlarda saklarlarmış yumurtaları. E çocuklar ne yiyecek? Vergi yerine hep onları almış. Tito her şeye vergiyi ağır bastırınca, Türkler Türkiye'ye kaçmak zorunda kalmışlar. (K8: Emine ULAŞ, İzmir/Çamdibi, 2. Kuşak).

Annemin babası iki sene önce Türkiye'ye gelmiş ve istek yapmış. Annemler de gerekli evraklar ve pasaportları çıkınca hemen Türkiye'ye gelmek istemişler. Babam değirmenciydi memlekette. 1960 yılında Rostuşa ile Üsküp arasını otobüsle geçtikten sonra bir gece Üsküp'te kalmışlar. Sonra da trenle İstanbul'a gelmişler. İstanbul'da bir altı ay kadar durmuşlar. Sonra akrabası Kocaeli'nde olduğu için gitmişler. 8-9 ay orada kalmışlar. Babam SEKA Kâğıt Fabrikası'nda işçi olarak çalışmaya başlayınca orada kalmışlar. Sonra da İzmir'e gelmişiz. İzmir' e geliş nedenlerimizden bir de burada daha çok iş imkânının olmasıydı. Babam yemeğini fabrikada yer, yevmiyesini

saklardı. Bu saklanan yevmiyeler sayesinde evin arsasını alabildik. İyi ki gelmişiz Türkiye'ye. Ben burada olmaktan çok memnunum. Orası hep köy ve genç kalmadı artık. Ya İtalya'ya ya da Almanya'ya çalışmak için gittiler. (K9: Güler DERVİŞOĞLU, İzmir/Altındağ, 2. Kuşak).

Ben 12-13 yaşındayken 1959'un sonlarında Üsküp-Dırjilova'dan göç ettik. Çok fakirdik biz oralarda. Yugoslavya'da evde su yok. Hep testiyle ta nerelerden su getiriyoruz. Çamaşır yıkacağımız zaman rahmetli dedem onları ata yükler, dere başında ben yıkardım. Hasretlik vardı, gurbetlik vardı, bu nedenle geldik. Annem çok sıkılıyordu. Oradan getirdiğimiz para pul yok. (...) Gelirken bir de buzdolabı getirdik. O zamanlarda Türkiye'de beyaz eşya yok. Avrupa'da yeni çıkmıştı. Babam getirdiği buzdolabını bir doktora satıyor. Onun sayesinde 3-5 kuruş nakdi oluyor. İşte o parayla bu evin arsası alınmıştır. (K10: Naciye CANÖLMEZ, Üsküp/Dırjilova, 2. Kuşak).

Tarihî gerçekler, siyasi manipülasyonlar, zaman geçtikçe azınlık durumuna düşmenin verdiği endişe, Makedonyalı Müslüman göçmenlerde göçe karar vermeyi başlatıp uygulamayı hızlandırır da bazı zorluklarına rağmen, bolluk içindeki köy yaşantısını terk etmek zorunda kalmak Makedonyalı Müslüman göçmenlerde göç kararının alınmasını zorlaştırmıştır. Makedonya'dayken çiftçilik ve onun sunduğu ağır yaşam koşullarıyla uğraşan Makedonyalı Müslüman göçmenler, Türkiye'ye göçün ardından kırsal yaşam koşullarından kurtulmuş, şehirli hayatına adım atmışlardır. Kendilerine en uygun çalışma ortamı olarak fabrikaları bulan göçmenler için İzmir'e taşınmanın temel nedenlerinden biri de bu şekilde açıklanabilir. Fabrikalarda çalışarak ve düzenli bir gelir elde ederek ev arsası satın alan göçmenler, ev kurmak ve kendilerinden sonra gelenler için de ev bırakmak için yılmadan çalışmışlar, hatta göç eden ikinci kuşağa mensup kaynak kişiler de eğitimlerini yarım bırakarak çalışmak zorunda kalmışlardır.

2. Geride Kalan Mal Varlığı ve Göç Eden Eşyalar

Göç, yeni yerde yeni yaşantıları ve yeni elde edilecek varlıkları vadetse de bazı yeniler eskinin yerini hiç tutmaz. Dolayısıyla geride kalanlara özlem hiç bitmez. Makedonyalı Müslüman göçmenler Türkiye'ye göç ederken yanlarında gündelik hayatlarına ait pek çok unsuru alabilmiş, ne var ki memlekette kalan taşınmaz varlıklarından da (ev, tarla, vb.) vazgeçmek zorunda kalmışlardır. Bu hazin durumun Makedonyalı Müslüman göçmenlerde yarattığı eksiklik kuşaklar boyu anlatılarak canlı kılınmış, göçün tanığı olan eşyalar kesinlikle atılmamış/atılmamıştır. Her göçmenin evinde ya göç öncesini anlatan bir aile fotoğrafının olması ya da

kullanılmadığı halde sırf memlekete duyulan hasretten ötürü atılmayan eşyaların olmasının nedeni budur.

Makedonya'nın çeşitli yerlerinden İzmir'e göç edenlerin kültürel belleklerinde göç sırasında beraberlerinde getirdikleri eşyalar, hatırlama kültürlerinin canlı kalmasını sağlamıştır. Getirilen eşyaların niteliği göçmenler için çok önemli olmuştur; çünkü göç zamanında Tito ülkenin dışına para çıkarılmasına izin vermemiştir. Zaten bir göçmenin de dediği gibi *"O devirde Türkiye'ye getirilen her para, bir kâğıt parçası"* (K11) olmaktan öteye gidememiştir. Hatta, göçmenlerin arsalarını satın bunu altına çevirmeleri bile yasaklanmıştır. Tüm bu koşullara rağmen göçmenler, her türlü tehlikeyi göze alarak lastik ayakkabıların altına, demir karyolaların içine, yastık ve yorganların dışarıdan görünmeyecek şekilde iç bölgelerine tutturulan dikişle ve kurabiye, reçel, ceviz gibi yiyecek kavanozlarının içlerine altınlarını koyup getirebilmişlerdir. Bu konuyla ilgili anılması gereken üç acı tecrübe vardır. İlkinde, bir kaynak kişi Tito'nun bu devlet politikasından dolayı yeni evli olduğu halde alyansını sınırdaki polise vermek zorunda kaldığını aktarmıştır. (K12) İkincisinde, casusluk faaliyetlerinin yoğunluğundan dolayı bellere sarılan altınlar bulunduğu için, bir göçmenin altınlarını dizine bağlaması, üzerine de dışkısını sürmesi, böylelikle oluşan kokudan dolayı kimsenin kendine yaklaşmadığını aktardığı deneyimdir. (K2) Üçüncüsünde ise altını yutan ve Türkiye'ye varduktan sonra tuvaletin başında bekleyen kişilerin olmasıdır. (K6)

Altınlarını çeşitli maceralar sonrasında kurtaran göçmenler, Türkiye'ye gelip İzmir limanına ulaştıkları andan itibaren "memleket"ten getirdikleri bazı eşyaları koruyabilmişler, bazılarından ise ayrılmak zorunda kalmışlardır. Bu noktada göçmen eşyaları iki şekilde sınıflandırılabilir:

İlki, göçmenlerin Türkiye'ye geldikten sonra hemen satılacak ve ev arsası almaya yarayacak tipteki eşyalarıdır. Bunların satışı da limanlarda kurulan ve yerlilerin gittiği geçici pazarlardır. Göçmenlerin gemiden inecekleri günü ve saati bilen yerliler, limana gelir ve Türkiye'de satılmayan ya da çok pahalı olan şeyleri bu pazarlardan kolaylıkla edinmişlerdir. Bisiklet, motosiklet, araba lastiği, paket lastiği, radyo, buzdolabı, palto, kahve, pirinç, kadife kumaş ve iyi marka kol saati gibi eşyalar buna örnek olarak verilebilir.

İkincisi, göçmenlerin işlevselliğini yitirmesine rağmen hâlâ atılmayan "nostaljik" tipteki eşyalarıdır. Ev almak ve içini doldurmak için getirilen şiporet (Göçmen sobası), kredenz (büfe şeklinde dolap), güğüm, süzgeç, demir karyola, beşik, ahşap masa ve sandalyeler, orak, yer sofrası, tepsi, sac (pirostiya) ve yayık buna

örnek olarak verilebilir. Bunların yanı sıra, Makedonya'dan göç eden kadınların geleneksel kıyafeti olan gömlek, etek, şalvar ve kemer de tahta bavullarda Türkiye'ye göç etmiştir. Son olarak, çeyiz sandıklarında kadınların göç ederken taşıdığı telli marama, çerga, kilim ve slavnitza (yastık) isimli el işleri ve bu işleri yapmaya yarayan "razboy" isimli dokuma tezgâhı burada anılması gerekli olan diğer kültürel bellek unsurlarıdır.

Objeler, değişen zamana rağmen göçmen belleğini canlı tutan unsurlardır. Geçmişte yaşanan göçle şimdiki zamanda var olmaya devam eden nesnelere arasında sökülüp atılmayan bir bağ vardır. Bu nedenden dolayı özellikle birinci kuşak göçmenler için göç fikrinin yaşaması nostaljik nesnelere atılmamasına bağlıdır. Göçmenler arasında "ben öldükten sonra onları da atın." şeklindeki yaygın söylem buradan kaynaklanmaktadır. Nostaljik nesnelere, göçmen belleği ve zaman arasındaki dinamiğin göstergeleridir. Bu nedenle birinci kuşak, bu dinamiğin devamlılığı açısından tutucu olmaktan kaçınmaz ve nostaljik nesnelere kurduğu her ilişkide göçü yeniden yaşar. Dolayısıyla tüm nostaljik nesnelere şöyle özetlenebilir: "Önceden var olan bu bilgi yeni anıları nasıl kodladığımızı ve depoladığımızı güçlü bir biçimde etkiler ve böylece o anla ilgili hatırlayacağımız şeyin doğasına, dokusuna ve hatırlamanın kalitesine katkıda bulunur." (Schacter, 2010: 22).

Göçmenlerin sonraki kuşaklara yadigarı olan sadece bu eşyalar değildir, bu eşyaların bir bütünlük içinde anlam kazandığı tipik göçmen evleri ve bu mekânlardaki özel köşelerdir. Bir başka ifadeyle "Her dairedeki koleksiyon hem daire sakininin parçalı bir biyografisi hem de kolektif hafıza sergisidir." (Boym, 2009:475). Bu nedenden dolayı göçmen evlerinin salonlarında herkesin görebileceği yüksek bir yere aile fotoğrafları konur, koltukların üzerine çergalar örtülür, sehpa telli maramalar ile süslenir. Salonun dekoru, memleketten getirilen güğümle tamamlanmaya çalışılır. Yaşanılan mekânla kimlik arasında kurulan bu bağın göçmenler için önemi büyüktür. Kim olduğunu ve nereden geldiğini, dolayısıyla göçmen kimliğini "hatırlamak isteyen bir kişi bu mekâna tekrar girerek muhafaza altında tutulan şeyleri tekrar elde etmeye çalışır." (Draaisma, 2007:51). Sonuç olarak "Bir göçmen için *evim kalemdir* atasözü pek geçerli değildir, onun yerine *evim müzendir* demek daha doğru olur." (Boym, 2009: 476).

Sonuç

Bu bildiri, Makedonya'dan 1950-60 yılları arasında göç ederek İzmir'in Bornova semtine bağlı Çamdibi ve Altındağ mahallelerinde yaşayan Müslüman

göçmenlerin Türkiye'ye yerleşmelerini göç ve iskân bağlamında anlatmaya çalışmıştır. Çamdibi'nde oturan kaynak kişiler, Makedonya'nın Delçova, Gabrova, Zivegor, Stamer, Pehçova, Sırnık ve Orizar isimli yerleşim yerlerinden İzmir'e göç etmişlerdir. Öte yandan Altındağ'da oturan ve bu bildiriye kaynaklık eden herkes Rostuşalı'dır. Dolayısıyla Çamdibi mahallesi kültürel altyapı açısından farklılıklar arz ederken, Altındağ ise ortak bir kültürel yapıya sahiptir. Bu iki mahallede yaşayan göçmenlerin İzmir'e gelmeleri ve yerleşmeleri arasında bir farklılık söz konusudur. Çamdibi'ndekilerin çoğu, köylerinden Üsküp'e otobüse binerek gelmişler, Üsküp'ten İstanbul'a trenle geçmişlerdir. Kimi kaynak kişilerin aktardığına göre geliri düşük olanlar, Edirne ya da Tekirdağ'a kadar ancak gelebilmiş, akrabalarından aldıkları parayla İstanbul'a geçebilmişlerdir. İstanbul'da Makedonya'dan gelecek olan eşyaların beklenmesi için kimi kaynak kişiler muhacirhânedede kalmış, kimisi de akrabalarına gitmeyi tercih etmiştir. Eşyaların gelmesinin ardından İzmir'e ulaşmak için araba tutarak eşyaları erkekler getirmiş, kadın ve çocuklar da gemiyle gelmeyi tercih etmişlerdir.

Altındağ'da oturan kaynak kişiler için geliş öyküsü, İstanbul'a geldikten sonra İzmit'e gitmek ve orada birkaç yıl kalmak açısından farklılık göstermektedir. Rostuşalı akrabaları İzmit'e yerleştiği için yeni hayatlarını plânlamada daha rahat bir geçiş uman göçmenler, İzmit şehrinin kültürel yapısıyla uyuşmamışlar, İzmir'e otobüs ya da trenle gelmişler ve bugüne kadar da Altındağ mahallesinde yaşamaya devam etmişlerdir. Bir başka ifadeyle, göçmenlerin geliş yollarında önceden Türkiye'ye gelip yerleşen akrabalarının bulunması, yeni gelenler için bir durak görevi görmüş, yeni yaşamlarına adaptasyonda kolaylık sağlamıştır. Günümüzde Makedonyalı Müslüman göçmenlerden birinci ve ikinci kuşak Çamdibi ve Altındağ'da yaşamaya devam etmekte, üçüncü ve dördüncü kuşağın ise İzmir'in değişik semtlerinde dağınık ve karışık olarak yaşamlarını sürdürdükleri bilinmektedir.

1950-1960 yılları arasında Makedonya'nın çeşitli yerlerinden İzmir'e göç eden Müslümanların göçü konusunda tarihsel çalışmalar belirgin bir yol kat etmiş olmasına rağmen, sözlü kaynaklardan yeterince derleme yapılmamış ve göçü bizzat yaşayanların hafızalarında bu olayın nasıl kodlandığı yeterince değerlendirilememiştir. Sözlü tarih konusunun önemini Mehmet Kaplan şöyle ifade etmiştir: “Tarih denilince iki şey anlaşılır. Bunlardan biri “yaşanılan”, ötekisi ise “yazılan” tarihtir. “Yazılan tarih”, “Yaşanılan tarih”in binde biri bile değildir. Biz “yaşanılan tarih” veya geçmiş hakkında ancak o devirlerden kalma vesikalar, kitaplar veya eşya vasıtasıyla bilgi ediniriz. Eğer “yaşanılan tarih”den bir hâtura veya

bir iz kalmamışsa, o bizim için âdeta yok gibidir.” (1985: 63). Göç olayını göçün nedenleri, geride kalan mal varlığı ve göç eden eşyalar ve göçün sonucu, Türkçe öğrenmek şeklinde üç ana anlatı temeline oturtan Makedonyalı Müslümanlar için özellikle ikinci bölüm, direkt olarak bellek çalışmaları için bir hazine işlevi taşımaktadır. Bir başka ifadeyle göçmen belleğine dönük sorulara cevaplar alındığında, geçmişle ilişki hâlinde olan ve birer veri taşıyıcısına dönüşen kaynak kişilerin evlerinde sakladıkları objelerle aslında geçmişi kaybetmek istemedikleri ortaya çıkarılmıştır. Göç hem bireysel hem de kolektif bellekte yer ettiği için bu objeler onların göçe yönelik delilleridir ve Makedonyalı Müslümanların “yazılan tarih”ten öte “yaşanılan tarih”lerinin olduğunu kanıtlar.

Kaynaklar

- Ağanoglu, H. Y. (2013). *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Mâkus Talihî: Göç*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Arı, K. (2015). *Suyun İki Yânı: "Mübadele" (Yazılar)*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Boym, S. (2009). *Nostaljinin Geleceği*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Çetiner, Y. (1994). *Şu Bizim Rumeli*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Deringil, S. (2009). *Simgeden Millete II. Abdülhamit'den Mustafa Kemal'e Devlet ve Millet*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Deringil, S. (1991). *19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'na Göç Olgusu Üzerine Bazı Düşünceler*. Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 435-442.
- Draaisma, D. (2007). *Bellek Metaforları –Zihinle İlgili Fikirlerin Tarihi*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Ege Ekspres. (1957, 14 Şubat). *23 Göçmen Geldi*. s. 1.
- Halaçoğlu, A. (1995). *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913) (2. Baskı)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kaplan, M. (1985, Ekim). *Türk Tarihi (3. Baskı)*. İstanbul: Kültür ve Dil, Dergâh Yayınları, 62-68.
- Köksal, Ü. (2004). *Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göçler (1923-1960)*, KATÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Programı, Trabzon.
- Kölemmezli, M. (t.y.) *Elveda Rumeli*. İzmir.
- Öztuna, Y. (1978). *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi Türkiye'nin Siyasi, Medenî, Kültür, Teşkilât ve Sanat Tarihi (7.cilt)*. İstanbul: Ötügen Yayınevi.
- Schacter, D. L. (2010). *Belleğin İzinde Beyin-Zihin-Geçmiş*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Şenesen, R. (2011). *Çukurova Bölgesi Girit Göçmenleri Halk Kültürü Araştırması*. Adana: Karakum Kitabevi.
- Şimşir, B. (1989). *Rumeli'den Türk Göçleri, I-II-III cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Şirvan, H. (2009). *Çukayım Gideyim Urumuneli'ne*. Bursa: Burçak Dağıtım Kitap Kirtasiye.

Şiyak, İ. (2013). *Bistra'nın Kardelenleri*. Manisa: Akhisar Belediyesi Kültür Yayınları.

Tekeli, İ. (2008). *Göç ve Ötesi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Kaynak Kişiler

Adı, Soyadı, Doğum yılı, Doğum yeri, Medeni hali, Mesleği, Derlemenin yapıldığı yer ve tarih.

K1: Emin GÜLER, 1962, İzmir, Evli, Emekli, İzmir/Çamdibi, 2014,2017.

K2: Şükrü BAL, 1945, İştıp/Gabrova, Evli, berber emeklisi, İzmir/Çamdibi,2013.

K3: Zülfiye DEMİRCİOĞLU, 1956, Rostuşa, Evli, Ev hanımı, İzmir/Altındağ, 2013.

K4: Zeynep GÜNGÖR, 1949, Üsküp/Köprülü, İlkokul mezunu, İzmir/Çamibi, 2012.

K5: Feride ÇİÇEK, 1939, Rostuşa, Dul, emekli, İzmir/Altındağ, 2013.

K6: Feride DERVİŞOĞLU, 1941, Rostuşa, Dul, emekli, İzmir/Altındağ, 2013.

K7: Müzeyyen BAYRAKTAR, 1936, Kiçevo, Rostuşa, Dul, Terzi, İzmir/Altındağ, 2013.

K8: Emine ULAŞ, Üsküp/Orizar köyü, Emekli, İzmir/Çamdibi, 2012 ve 2013.

K9: Güler DERVİŞOĞLU, 1966, İzmir, Bekar, Ev hanımı, İzmir/Altındağ, 2013.

K10: Naciye CANÖLMEZ, 1945, Üsküp/Dirjilova, Evli, İlkokul mezunu, İzmir/Çamdibi, 2012.

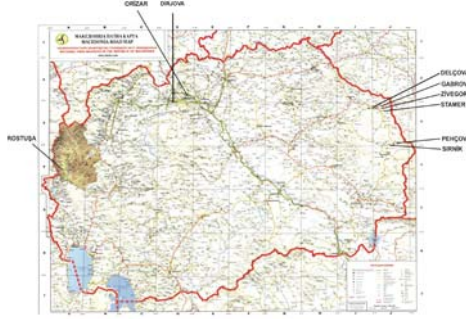
K11: Hüseyin GÜNGÖR, 1949, Üsküp/Köprülü, Sanat Enstitüsü mezunu, İzmir/Çamdibi, 2012.

K12: Fatma GÜNGÖR,², Üsküp/Köprülü, Emekli, Çamdibi, 2012.

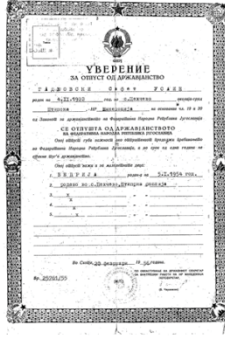
1950-1960 Yılları Arasında Yugoslavya'dan Türkiye'ye Göç Eden Müslümanların İskânı: İzmir'in Bornova İlçesine Bağlı Çamdibi ve Altındağ Mahalleleri Örneği

237

Ekler

Ek 1: Harita

Ek 2: Kaynak kişi Bedri Gül'e ait göç belgesi.

GÜVENCE (ТААHHÛТNAME)

Vatandaşlıktan çıkma

4/11/1933 yılında ŞTİPSKA ilçesi PEHÇEVO köyünde doğan ve SAFET USAİN GADEOVSKI ve 5/1/1954 yılında ÜSKÛP şehrinin ŞTİPSKA ilçesinin PEHÇEVO köyü doğumlu (oğlu kızı) BEGLİYA ile ilgili kendi isteğimle hiçbir hak iddia etmemek koşuluyla Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti vatandaşlığından çıkmak istiyorum.

Bu belge kendi isteği doğrultusunda 20 /02/1956 yılında Makedonya Halk Cumhuriyeti İç İşleri Bakanlığı Vatandaşlık İşleri Sekreterliği vekâletiyle Üsküp'te (Skopje) hazırlanmıştır.

Bir yıl içinde herhangi bir devletin vatandaşlığına girmemesi koşuluyla geri dönerse tekrar vatandaşlık hakları iade edilir.

Ek 3: Makedonya'ya bağlı bölgelerden göç eden Türkleri yansıtan bir fotoğraf (Ege Ekspres, 1957)